

ВІДЗІВ

**офіційного опонента на дисертацію Мішанина Василя Васильовича
«Радянізація Закарпаття 1944-1950 рр.», подану до захисту на здобуття
наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 –
історія України**

Науковим студіям з регіональної історії України останнім часом цілком виправдано приділяється значна увага дослідників, адже в незалежній Україні помітно збільшилися роль і значення регіональних спільнот, їхніх традицій, звичаїв й самобутності, обумовлених насамперед особливостями їхнього геополітичного становища та історичного й національно-культурного розвитку. Своєрідним в цьому плані історико-географічним регіоном України є Закарпаття, що знаходиться на межі єднання Північної, Східної та Західної Європи і являє собою унікальний приклад прикордоння або фронтірної, перехідної території, де упродовж багатьох століть зустрічалися, взаємодіяли або вступали у гострий конфлікт різні політичні, соціальні та етнокультурні сили. Особливо складною, своєрідною і багато в чому повчальною є історія Закарпаття ХХ століття, в якому закарпатці вперше отримали можливість безпосередньо залучитися до суспільно-політичних процесів у регіоні й спробувати власними силами обирати й розбудовувати своє майбутнє.

Переломним і деформаційним періодом у новітній історії Закарпаття стали, зокрема, 1944-1950 роки, коли в невеликому проміжку історичного часу спресувалися події, що докорінно змінили подальшу долю цього самобутнього краю. Визволення Закарпаття від німецько-угорських загарбників Червоною армією, проголошення І з'їздом Народних Комітетів краю утворення Закарпатської України і прийняття Маніфесту про її возз'єднання з Україною, що було юридично оформлено Договором між СРСР і Чехословацькою республікою, утворення Закарпатської області і введення на її території законодавства Української РСР означало, з одного

боку, розв'язання завдання історичної ваги – Закарпаття ввійшло до складу УРСР і цим завершився процес об'єднання українських етнічних земель в одній державі. Водночас в краї прискореними темпами здійснювалася докорінна зміна соціально-економічних й суспільно-політичних відносин, що завершилася повним інтегруванням Закарпаття в тоталітарно-комуністичну структуру та систему Радянського Союзу.

Цей післявоєнний період історії Закарпаття до недавнього часу продовжував залишатися найменш дослідженим і найбільш дискусійним в історіографії. Переважна більшість праць з цього періоду побачили світ саме в «радянську епоху» і відзначалися не лише упередженістю, а відвертою фальсифікацією процесів, що мали місце в Закарпатті у 1944-1950-х роках. А сучасна українська історіографія післявоєнного періоду історії Закарпаття є досить фрагментарно-проблемною й неповною. Виходячи з цього, дисертаційне дослідження Василя Васильовича Міщанина необхідно розглядати як спробу нового бачення тих подій, а величезний обсяг використаних дисертантом архівних та опублікованих джерел свідчить про фундаментальність проведеної ним науково-пошукової роботи з метою створення цілісної синтетичної праці з історії радянзації Закарпаття.

Необхідно погодитись з твердженням дисертанта, що актуальність дослідження обумовлена низкою чинників. По-перше, тим, що впродовж нетривалого періоду Закарпаття пережило два радикальні перевороти. Спочатку – т. зв. превентивну радянзацію 1944-1945 рр., яка здійснювалася Народною Радою Закарпатської України за участю радянських спеціалістів і за допомоги Червоної Армії. Згодом, у 1946-1950-х рр., пройшла тотальна радянзація краю вже як нової адміністративно-політичної одиниці - Закарпатської області Української РСР. По-друге, нове прочитання перетворень на Закарпатті 1944-1950-х рр. сприяє дерадянзації масової історичної свідомості певних верств населення сучасної України. По-третє, радянзація Закарпаття пройшла найпізніше з-поміж західних областей

України і тому радянський характер суспільно-політичних й соціально-економічних перетворень у краї був найменш виразний.

Під терміном «радянізація» В.В. Міщанин розуміє «феномен запровадження специфічного соціалістичного ладу (з тоталітарним політичним режимом в осерді, з відповідним способом життя, суспільною свідомістю, ідеологічними засадами, системою бюрократично-централістського управління, одержавленою економікою, особливою соціальною структурою) в конкретному історико-географічному регіоні. Неодмінними атрибутами радянізації, способами її матеріалізації були застосування масового терору, псевдodemократичні інструменти реалізації владних функцій та монопартійний диктат... У вужчому функціональному тлумаченні радянізація передбачала проведення класичної тріади соціалістичних перетворень: індустріалізації, колективізації, культурної революції» (С. 34). У цьому контексті заслуговує на увагу й схвалення окремий історико-теоретичний підрозділ монографії (1.4.) «Радянізація регіонів і країн: загальне й особливе», де автор намагається порівняти спільне й особливе у процесах радянізації або ж соцмодернізації, здійснених в приєднаних до СРСР регіонах у 1939-1940 і 1945 рр.: Західна Білорусь, Прибалтика, Західна Україна, Північна Буковина, Бессарабія і Закарпатська Україна, а також центральноевропейські країни т. зв. «народної демократії». Щоправда, тут мабуть варто зазначити, що окремі вітчизняні історики (Я. Грицак, Я. Дашкевич, Я. Калакура, О. Рубльов, М. Тиводар та ін.) при вивченні цих процесів послуговуються терміном «советізація» або «комунізація», з приводу чого хотілося б почути думку дисертанта, так само як і щодо авторського терміну «соцмодернізація» (С. 558).

Разом з тим цілком закономірно, що головною метою дослідження В.В. Міщанина стало розкриття об'єктивних та суб'єктивних чинників формування, механізмів реалізації, основних наслідків радянізації Закарпаття

у перші післявоєнні роки. Відзначимо відразу, що конкретні наукові завдання, які наважився виконати вчений, загалом успішно ним досягнуті.

Для реалізації мети і наукових завдань свого дослідження дисертант ґрунтовно опрацював, як свідчить підрозділ 1.1. роботи, матеріали як загальнодержавних архівосховищ (ЦДАГО України і ЦДАВО України), так і регіональних архівів (Державний архів Закарпатської області, Архів Управління Служби безпеки України в Закарпатській області), а також Національного архіву Чеської республіки в м. Прага (загалом використано 789 архівних справ, переважна більшість з яких вводиться до наукового обігу вперше). Архівні матеріали доповнюються величезним масивом використаних опублікованих джерел, статистичних матеріалів, періодики та мемуарної літератури. Серед останньої групи джерел заслуговують на особливу увагу спогади І. Ваша, Ю. Ільницького, Г. Ладані, Ю. Пітри, О. Росула, Ю. Химинця, В. Шандора та багатьох інших відомих закарпатців. Важливим джерелом є усно-історичні джерела, відшукані дослідником в різноманітних архівах. Загалом список джерел та критично проаналізованої монографічної літератури та інших публікацій з теми дослідження налічує 1441 позицію.

Щодо висвітлення В.В. Міщанином історіографії проблеми, то воно відрізняється системним і оригінальним підходом до аналізу й наукової оцінки величезного масиву літератури. Особливого схвалення, зокрема, заслуговує критичний аналіз напрацювань радянської історіографії з історії повоєнного розвитку Закарпаття, починаючи з оцінки перших праць з проблеми київських істориків Ф. Шевченка та І. Євсєєва і закінчуючи працями закарпатських істориків радянської доби Б. Співака, В. Хайнаса, С. Міщенка, І. Короля, К. Куценка, М. Трояна, В. Гомоная, В. Палька та ін. Дещо менш аналітично, з нашого погляду, висвітлена сучасна українська історіографія проблеми (праці М. Болдижара, І. Гранчака, Д. Данилюка, М. Макари, М. Мищака, Р. Офіцинського, М. Панчука та ін.). Наприклад, цікаво

було б прослідкувати еволюцію і трансформацію поглядів окремих закарпатських істориків на повоєнний розвиток Закарпаття, зокрема І. Гранчака від його праці «Закарпаття в сім'ї народів СРСР: До 40-річчя возз'єднання Закарпаття з УРСР» (К., 1985) до його останніх публікацій з новітньої історії Закарпаття. Заслужують більш предметного аналізу такі фундаментальні дослідження з проблеми, як колективні праці «Нариси з історії Закарпаття. – Т. III», «Закарпаття в етнополітичному вимірі», «Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура», монографія Л. Капітан «Етнокультурний розвиток Закарпаття у контексті радянзації краю, 1944-1964 рр.» а також матеріали з історії повоєнного Закарпаття, що вміщені в багатотомній «Енциклопедії історії України». Більшої уваги треба було приділити критичному аналізу діаспорної історіографії Закарпаття: в дисертації згадується практично лише В. Маркус, але відсутні П.Р. Магочій, І. Поп, О. Субтельний та ін.

В другому розділі дисертаційного дослідження В.В. Міщанина - «Превентивна радянська Закарпатської України», насамперед зроблена успішна спроба охарактеризувати військово-політичну ситуацію на Закарпатті восени 1944 року, проаналізувати процес підготовки і проведення з'їзду народних комітетів Закарпатської України та радянсько-чехословацький договір про Закарпаття. Необхідно погодитися з твердженням вченого, що після визволення Закарпаття Червоною армією на території краю створювалися нові органи влади, діяльність яких «відразу спрямували на забезпечення народної ініціативи щодо зміни державно-правового статусу краю за московським планом. Цьому слугували весь спектр методів: диктат радянського військового командування, зачистка контррозвідкою «СМЕРШ» «ворогів народу», переслідування угорського і німецького населення тощо. СРСР скористався сповна сприятливою суспільною кон'юнктурою і слабкістю в краї позицій чехословацького уряду, що повертався з еміграції». Виходячи з цього, зрозумілою та об'єктивною

видається оцінка підписання радянсько-чехословацького договору про Закарпатську Україну. На відміну від тверджень радянських істориків, які розглядали його виключно як такий, що поклав край історичній несправедливості, В.В. Міщанин схиляється до думки, що в цей час прагнення закарпатських русинів-українців до возз'єднання краю з Україною співпали з геополітичними інтересами СРСР.

В історіографії цієї проблеми й досі дискутується питання про те, чи був рух за об'єднання з Україною всенародним, дійсно масовим, чи це лише одна з течій, що охопила не більше третини політично активного населення Закарпаття, чи він був інспірований та здійснений винятково зусиллями радянського тоталітарного режиму за активної підтримки місцевих комуністів. На наш погляд, у Закарпатті дійсно йшлося про збіг національних, історичних та природних прагнень українського народу до об'єднання у єдиній державі та імперських зазіхань СРСР, для якого Закарпатська Україна, безсумнівно, була вагомим надбанням серед нових післявоєнних територіальних прирощень і стала форпостом та успішним досвідом для розпочатого після війни процесу радянзації всього центральноєвропейського регіону. Разом з тим, в сучасній українській історіографії утверджується думка, що сам факт возз'єднання, чи точніше - приєднання Закарпаття до України, який завершив багатовікову боротьбу за об'єднання всіх українських земель у одну державу, є історично обумовленим й політично виправданим актом, прогресивним і закономірним явищем в історії українського народу, однак форми і методи його здійснення були далеко не цивілізованими та демократичними, суперечили конституційним нормам Чехословацької Республіки та міжнародного права. На цих дискусійних й понині питаннях автору рецензованої праці слід було б зупинитися більш детально.

Оригінальністю думок та власною концепцією відзначаються наступні підрозділи дисертації В.В. Міщанина про превентивний етап радянзації

Закарпатської України у 1944-1945 рр. Зокрема, він об'єктивно і предметно проаналізував процес запровадження радянської символіки і системи влади, формування основ тоталітарної економіки, освітні трансформації та масові репресії. Особливо цікаві факти містяться у підрозділі про масові репресії за національною та релігійною ознаками. За підрахунками дисертанта, органи «Смершу» у Закарпатській області на середину 1945 р. сформували конкретні списки «антирадянських контрреволюційних елементів», а саме: угорських терористів, членів «Карпатської Січі», таємних агентів угорської поліції, членів Руської національно-автономної партії, службовців поліції Карпатської України, членів партії УНО, службовців жандармерії. Починаючи з листопада 1944 р. угорці та німці Закарпаття зазнали репресій за етнічною ознакою, що тривали протягом цілого післявоєнного десятиліття, аж до 1955 р. Загалом, протягом 1944-1946 рр. із Закарпаття виселено (щоправда, було б точнішим – репресовано) майже 3 тисячі німців і близько 25-30 тисяч угорців (С. 248). Що стосується репресій проти греко-католицької церкви, то дисертант вірно стверджує: «Радянська влада періоду Закарпатської України не наважилася ліквідувати греко-католицьку церкву, як це було зроблено на інших західноукраїнських землях. Особливості тривалий час ізольованого від України регіону затримали реалізацію цього плану на три роки. На відміну від Галичини, загарбання якої у 1939 р. Кремль уважав «поверненням» належних до Радянського Союзу територій, Закарпаття перед війною перебувало у складі Чехословаччини» (С. 244-245), принагідно зазначимо - демократичної й доволі толерантної щодо національних менш та релігійних конфесій держави, що позначилося на загальнополітичній культурі закарпатців.

Третій, найбільший за обсягом і науковою вагомістю розділ дисертації, присвячений політичній ситуації в Закарпатській області в 1946-1950 рр. В.В. Міщанин на широкій джерельній базі детально аналізує адміністративні та ідеологічні заходи нової влади, виборчі кампанії 1946 і 1947 рр., особливості

регіональної кадрової політики, а також спротив радянзації. Зокрема, він переконливо довів, що радянська влада намагалася репресивними методами цілковито контролювати політичні настрої населення Закарпаття. Під особливим контролем відбувалися перші радянські вибори в Закарпатській області – до Верховної Ради СРСР, Верховної Ради УРСР і місцевих рад депутатів трудящих. Вони засвідчили, що на Закарпатті було багато незадоволених радянською владою.

Цікаві статистичні дані наводяться в роботі щодо кадрової політики радянської влади на Закарпатті. Наприклад, в результаті проведеного обміну квитків із 4248 членів КПЗУ 1607 (37, 8%) потрапили під партійну чистку. На кінець 1946 р. комуністи майже цілком сформували структуру партії, було створено 526 первинних партійних організацій, 6 кандидатських і 17 партійно-комсомольських груп. У 1950 р. в області було 9 012 комуністів, з них місцевих – близько 4 тисяч. На початку травня 1946 р. завершено формування номенклатури обкому партії. На 1 січня 1947 р. на посадах перебувало 1263 працівників, з них місцевих – 507 (40,1%) (С. 330).

Значну увагу дисертант приділив ролі профспілкових та молодіжних організацій в радянзації Закарпаття. Разом з тим, дивує відсутність в цьому розділі дисертації окремого підрозділу про керівну роль партійних організацій, обкому, КП(б)У і ВКП(б), які виступали головним «двигуном» радянзації Закарпаття, хоча про діяльність комуністів в цьому напрямі йдеться практичному в кожному розділі роботи.

Нарешті, цілком оригінальним є підрозділ, в якому йдеться про спротив радянзації Закарпаття. Дисертант наводить безліч яскравих і маловідомих фактів про діяльність УПА-Захід, яке від 1944 року приділяло увагу Закарпаттю. Закономірно, що органи держбезпеки Закарпатської України почали ліквідацію мережі ОУН в краї. Фактично в результаті арештів у липні-грудні 1945 р. крайова організація перестала існувати. Деяким патріотам вдалося емігрувати. Після розгрому ОУН на Закарпатті крайовий

провід ОУН «Захід-Карпати» вирішив утворити підпілля в краї заново. В дисертації міститься значний фактичний матеріал про відомих закарпатських націоналістів, акти терору проти окремих радянських працівників. Багато уваги приділяється висвітленню діяльності однієї із наймасовіших підпільних організацій краю - «Закарпато-українські повстанці». В.В. Міщанин ґрунтовно висвітлив масові репресії проти закарпатських українців. Крім детального опрацювання архівних документів, він не оминув своєю увагою фундаментальні праці відомого українського історика О.Д. Довганича. Разом з тим, чомусь не згадуються в дисертації окремі праці останнього, зокрема: «Голгофа жертв політичних репресій» (Ужгород, 2009), «Коли історія, як незгойна рана...» (Ужгород, 2000); «Повернення до правди» (Ужгород, 2000), «Возз'єднання Закарпаття з Україною очима сучасника: За архівними документами» (Ужгород, 2006), «До Бузулука через табори ГУЛАГу. З історії засудження, покарання та бойового шляху закарпатських втікачів в 1939-1941 роках» (Ужгород, 2009). Варто було також згадати ґрунтовну працю Ф. Рубіша і О. Довганича «Закарпатці під пресом сталінського свавілля» (Мукачево, 2009).

Перебігу економічних та соціальних перетворень на Закарпатті в 1946-1950 роках присвячений четвертий розділ дисертаційного дослідження В.В. Міщанина. В ньому він цілком вірно наголошує, що соціалістична індустрія Закарпатської області УРСР розвивалася за єдиними радянським стандартом: директивне управління, п'ятирічні плани, соціалістичне змагання, а т. зв. «закарпатський великий перелом» стався у 1948-1949 роках. Для підтвердження цих висновків дисертантом наводиться значний статистичний матеріал. Зокрема, промисловість області виконала встановлений для неї на 1949 р. виробничий план на 108,6%. Понад 120 підприємств виконали його достроково. За підрахунками дисертанта, у 1950 році на Закарпатті вже діяло 336 підприємств. Для порівняння – в 1944 році – лише 58 (С. 413).

Не обминула Закарпаття і суцільна колективізація, якій присвячено окремий підрозділ дисертації. «Тоталітарна влада, - стверджує В.В. Міщанин, - мала досвід придушення селянського опору в різних частинах СРСР 1920-1930-х рр. Отож, поетапно за кілька років, у 1946-1950 рр., незважаючи на опір селян, було колективізовано й Закарпаття. Проте перманентна боротьба з «дрібнобуржуазними» і «приватновласницькими» пережитками на селі залишалася і надалі в арсеналі державної аграрної та соціальної політики в радянському Закарпатті» (С. 430). Втім, не все було так просто для нової влади. Дисертант наводить чимало фактів й відомостей про підпали колгоспних споруд, будинків активістів, розправи над головами колгоспів, сільрад.

Багато в чому інноваційний характер має підрозділ роботи про соціально-демографічні зміни в Закарпатті в ході його радянізації. В ньому йдеться, зокрема, про наслідки оптації населенням між Чехословацькою Республікою і Радянським Союзом, заселення Закарпаття російськомовними фахівцями та початок «русифікації» краю і водночас про інтенсивну радянську «українізацію» Закарпаття, про масову відправку закарпатської молоді в школи ФЗН східних областей (переважно на Донбас) та деякі інші демографічні процеси, економічні й політичні причини та наслідки яких, щоправда, не завжди адекватно і всебічно оцінені дисертантом.

«Культурна революція» та встановлення комуністичного ідеологічного диктату на Закарпатті (1946-1950)» - таке формулювання має п'ятий, заключний розділ дисертаційного дослідження В.В. Міщанина. В центрі уваги дисертанта – радянська освітня реформа, етапи становлення радянської культурної мережі, посилення ідеологічного контролю за творчою інтелігенцією, особливості державно-церковних відносин. Зокрема, цілком слушно він наголошує, що вкрай важливим для нової влади було подолання неписьменності серед місцевого населення. Станом на 1 вересня 1946 р. 26264 дорослих закарпатців були неписьменними. У 1946/1947 навчальному

році в області працювало 339 шкіл грамоти, 285 груп грамоти, індивідуально проходили навчання 725 осіб. В Закарпатті не вистачало відповідних педагогічних кадрів. Ця прогалина заповнювалася приїжджими фахівцями. За підрахунками автора, до початку 1945/1946 н. р. сюди прибуло 805 спеціалістів, а в серпні 1946 р. – ще 526 педагогічних працівників.

Значну увагу приділив дослідник і заснування державного університету в Ужгороді: спочатку запрацювали підготовчі курси, а з лютого 1946 р. за парти сіли перші студенти (168 юнаків і дівчат з різних міст і сіл України). Навчальний процес почався на чотирьох факультетах – історичному, філологічному, біологічному та медичному. На 1 липня 1946 р. було вже 15 кафедр, на яких працювали 42 викладачі. В.В. Міщанин наводить цікавий фрагмент із доповідної записки тодішнього ректора Ужгородського державного університету А. Курішка про незабезпеченість університету висококваліфікованим викладацьким персоналом (С. 471).

Маловідомі й цікаві факти наводяться в дисертації про визначних українських вчених-педагогів М. Лелекача, П. Лінтура, П. Сміяна, Ф. Потушняка та інших представників закарпатської інтелігенції, які не могли у ті роки вільно працювати, постійно перебували під ідеологічним контролем і періодично піддавалися цькуванню у місцевій комуністичній пресі, на партійних зборах тощо. Разом з тим, при висвітленні історії заснування й діяльності Ужгородського державного університету, який дійсно став важливим чинником культурно-освітнього й наукового життя Закарпаття в повоєнні роки, варто було також використати ряд узагальнюючих праць з історії УжНУ: «Ужгородський національний університет на порозі III тисячоліття» (Ужгород, 2005), «Ужгородський національний університет на шляху національно-освітнього відродження України» (Ужгород, 2015), Вегеш М. «Ужгородський національний університет: історія і сьогодення» (Ужгород, 2007), Довганич О.Д., Довганич Г.М. «Університет у нашому житті» (Ужгород, 2007).

Нарешті, оригінальним є фактичний матеріал підрозділу дисертації про конфесійний переділ, який мав місце у післявоєнному Закарпатті. Необхідно погодитись із твердженням дисертанта, що керівництво СРСР не хотіло допустити існування чисельної греко-католицької церкви, центр якої перебував за кордоном. Тому греко-католицьку церкву на західноукраїнських землях було поетапно ліквідовано у 1946-1949 роках. Оскільки на Закарпатті активно протистояв цьому єпископ Теодор Ромжа, тому в 1947 р. радянське керівництво організувало його вбивство. Погрозами і шантажем окремих греко-католицьких священиків, адміністративним тиском, заборобою реєструвати греко-католицькі громади радянській владі в 1949 р. вдалося знищити цю церкву. Одночасно під суворим контролем держави опинилися протестантські громади.

Завершується дисертаційне дослідження В.В. Міщанина ґрунтовними й аргументованими висновками, яких, щоправда, нараховується 27 пунктів, у той час як наукових завдань визначено дисертантом всього 17. Зокрема, він доводить, що починаючи з листопада 1944 р. на Закарпатті за радянськими взірцями швидкими темпами проходять зміни в суспільно-політичній, соціально-економічній, національній та релігійній сферах. Ці зміни досить швидко торкнулися кожного мешканця краю. Якщо період Народної Ради Закарпатської України 1944-1945 рр. можемо назвати «превентивною радянізацією», то з утворенням Закарпатської області Української РСР тут починають діяти радянські закони, спрямовані на цілковите влиття населення Закарпаття у «братню сім'ю народів СРСР». Процес радянізації Закарпаття супроводжувався встановленням цілковитого контролю над політичними настроями населення краю і масовими репресійними заходами, що, природно, викликало незадоволення закарпатців новою владою. Це незадоволення особливо посилювалося під час проведення суцільної колективізації. Масовий супротив проявився насамперед у «бабських бунтах», антиколгоспних виступах і заворушеннях, акціях пасивного

протесту – написанням агітаційних листівок, усних висловлюваннях проти колгоспів, місцевих партійних і радянських керівників, а також у більш радикальних практичних акціях.

Достовірність результатів і основних висновків дисертаційного дослідження посилюють прикінцеві додатки до нього, що складаються з низки оригінальних документів. Вони дозволяють краще зрозуміти тогочасну епоху, відчути суспільні настрої, що панували серед закарпатців у перші післявоєнні роки, а також персоніфікують процес радянзації Закарпаття.

Високо позитивно оцінюючи дисертаційну роботу В.В. Міщанина, слід відзначити серйозну наукову апробацію результатів проведеного ним дослідження. Зокрема, впродовж 15 років роботи над проблемою, дисертантом опубліковано майже 50 наукових й науково-популярних праць з різних питань повоєнного розвитку Закарпаття, в тому числі ґрунтовна монографія обсягом понад 50 др. арк., що позитивно оцінена фахівцями-істориками.

Звичайно, враховуючи складність й масштаби визначених дисертантом наукових завдань, його дисертаційне дослідження викликає, поряд вже з висловленими вище недоліками й побажаннями, ряд інших конкретних зауважень.

Насамперед, формулювання теми дисертації повністю співпадає з назвою індивідуальної монографії В.В. Міщанина, що, як правило, не прийнято у кваліфікаційних роботах, які виносяться на захист на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук.

Складається враження, що В.В. Міщанин намагався максимально використати десятки архівних фондів та опублікованих джерел, які безпосередньо стосувалися тематики його дослідження. Проте, чомусь поза увагою вченого опинилися, окрім вже названих вище історіографічних джерел, такі важливі для висвітлення теми фундаментальні академічні видання як шостий том колективної монографії «Політична історія України

XX століття» (К., 2003), другий том «Історії українського селянства» (К., 2006) та другий том «Історії державної служби в Україні» (К., 2009), а також документальні додатки до них.

Дисертанту також слід було б, на нашу думку, більш чітко визначити й розгорнуто зупинитися на внутрішніх і особливо зовнішніх, міжнародних чинниках, що сприяли прискореній радянзації Закарпаття.

З нашого погляду, у дисертації не знайшло належного висвітлення питання про етнокультурний розвиток Закарпаття, політику радянської влади щодо корінного населення – русинів-українців та національних меншин краю і, відповідно, про їх ставлення до процесів радянзації. Зокрема, практично поза увагою дисертанта залишилася проблема паспортизації населення Закарпаття у 1946-1947 рр. і визначення його національної ідентифікації, що було важливим знаряддям державної політики СРСР щодо радянзації суспільно-політичного життя краю.

Нарешті, в роботі зустрічаються такі невдалі й не точні визначення і фрази, як, наприклад, «для нашого регіону» (С. 69), «Радянська Україна» (С. 248), «народне господарство» (С. 410), окремі стилістичні огріхи тощо.

Перелічені недоліки та побажання, разом з тим, не впливають суттєво на загальну позитивну оцінку науково-теоретичного рівня дисертаційного дослідження В.В. Міщанина. Дисертант, проаналізувавши величезну кількість джерел та наукової літератури, розробив власний ґрунтовний погляд на проблему радянзації Закарпаття у 1944-1950 рр. Йому вдалося відтворити досить об'ємну й науково об'єктивну картину складних і динамічних процесів, що відбувалися в Закарпатті у досліджуваний період.

Загалом, дисертація В.В. Міщанина «Радянська Україна 1944-1950 рр.», подана на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук, є цілком оригінальною, завершеною, самостійно виконаною науково-дослідною роботою, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності є суттєвим внеском у дослідження новітньої історії

Закарпаття і України. Зміст автореферату дисертації В.В. Міщанина повністю відповідає структурі, основним положенням і висновкам самого дисертаційного дослідження.

Отже, дисертаційне дослідження В.В. Міщанина «Радянізація Закарпаття 1944-1950 рр.» написане на достатньо високому науково-теоретичному рівні, відповідає вимогам Постанови «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів № 656 від 19 серпня 2016 р. та № 1159 від 30 грудня 2015 р., а її автор – Василь Васильович Міщанин заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу історії міжнародних відносин
і зовнішньої політики України
Інституту історії України НАН України

С. В. Віднянський

м. Київ, 13 травня 2019 р.

Віднянський С.В.
